

Kritika

könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv

Szeli István

A tárcaíró

Kosztolányi Dezső írásai a Bácsmegyei Naplóból, 1923–1926. Sajtó alá rendezte Botka Ferenc. Balassi Kiadó, Budapest-Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2004

„A Kosztolányi-birodalom e kincses szigetének boldog felfedezője” – ezt a jelzősört illeszti a maga nevéhez új könyvének előszavában Botka Ferenc, akit irodalomtudományunk a magyar szakkibliográfia egyik legkiválóbb (külföldön is jegyzett) szerzőjének és művelőjének tart. Így e sorok írója is sokszor támaszkodhatott Botka mindig megbízható s alapos kutatásaira, főleg a legújabb kori magyar irodalom tárgyismeretei kérdéseit illetően. Különösképpen pedig a ma „határon túlinak” mondott, a két világháború közötti időkben pedig „utódállomoknak” nevezett magyar szellemi térségek irodalmi életére vonatkozóan. Persze mindezt többé-kevésbé Botka szakmai lelkiismeretének, felkészültségének, széles körű tájékozódásának természetes velejárójaként értékelhetjük. Mert hát milyen erények dicsérhetik a bibliográfiai tudományok országos nevű, nemzetközi rangú és tekintélyű kiválóságát, a Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatóját, ha nem éppen ezek az itt említettek?

A címben megnevezett, az újvidéki Forum és a budapesti Balassi Kiadó által közösen megjelentetett több mint félezer oldalas szövegközlés azonban mintha nem pusztán a szakma e jeles művelőjének hozzáértését, széles körű ismereteit, mintaszerű munkáját dicsérné, hanem fölfedi olyan adottságait is, amelyek szinte egyedül őt teszik alkalmassá ennek az impozáns könyvnek a létrehozására. Nemcsak elégtelennek, de akár félrevezetőnek is mondhatná az olvasó, ha Botka e „helyzeti előnyt” csupán szabadkai származásával, egykori földije iránti kötelező tisztelgésével magyaráznánk, hisz az azonos szülőhely mint egyszerű élettény önmagában még vajmi kevéssel járulhat hozzá a „kincses sziget” fölfedezésén érzett boldogsághoz. A szülőföldélmény csak afféle lappangó erő, helyzeti energia, ami a művészi vagy szellemi tevékenység révén alakul át kinetikus energiává, értékteremtő erővé. Kosztolányiban pl. így (idézzük immár talán századszor, de még most sem elégszer e költői gyöngyszemét):

*Gyermekkorom, mindig téged kereslek,
Ha járom a poros-boros Szabadkát.
Mióta labdám elgurult itt,
Nem ér az élet egy fabatkát.*

Valójában Botka Ferencben is ilyenformán zajlik le a költő által megénekelte folyamat: a maga eszközeivel ő is hajdani Szabadkáját keresi, benne egykor volt önmagát, s ő is nagyobbára a költővel azonosnak látszó konklúzióhoz jut el. Itt, a *Tere-ferében* Kosztolányi szövegeinek a közbejöttével, felhasználásával és azok révén, az *Emlék és emlékezés* (Bp., 1999) című könyvében pedig saját családjának krónikásaként, s azzal a meggyőződéssel, hogy „Fejsze se vágja ki már, mit tollad elért.” Aligha lehet a véletlenek párhuzamosságának mondanunk e két könyv gondolati alapvetését, hisz mindkettő arról tanúskodik, hogy tudatvilágunk egész glóbusában, képzeleteinkben értelmi és érzelmi valónk teljességében, szokásainkban, de talán még mozdulatainkban hordott tartalmaink is az egyedben realizálódnak ugyan, ám azokat mégis hosszú nemzedéksor termékének kell tekintenünk. Pszichológusaink némelyike ezért e felhalmozott kincset a *generációs mélyemlékezet* fogalomkörébe utalja, ami minden egyéni szellemi-lelki megnyilvánulásunknak az alapja. S amikor Botka a kincses sziget felfedezőjének a boldogságáról beszél, voltaképpen annak ad hangot, mit Hódi Sándor az *Illúziók nélkül* című könyvében a maga szótárával úgy fogalmaz meg, hogy „Ez az intenzív örömelemény mintegy kárpótolja az alkotót minden korábbi gyötrelméért. A megtalált gondolatok megformálása, a belső motívumok kivetítése közben a személyiség átalakul, és a létrehozott szellemi teljesítmény mértékében új személyiségvonásokkal gazdagodik.” A „keres” és a „meglel” dialektikája persze eltérő

változatokban jelentkezik a költői és a tudós alkatban, érzékelésük és értékelésük is más-más képlet szerint történik, de a „mélyemlékezetbe” ágyazott alapélményt nem nehéz azonosítanunk: az egykori, felbomlott közösségből kiszakadt ember kísérli meg, hogy rátaláljon a maga pusztuló világára. A szabadkaiból budapestivé transzformált lélek keresi régmúlt önmagát. Mindkettőjüket azonos sorsuk kényszeríti erre, az, amit a két világháború mért rájuk. De ez többé már nem két szabadkai sarjadék magánügye, hanem olyasmi, aminek a határait az emberi, társadalmi, nemzeti térségekben kell keresnünk. S mint ahogy Kosztolányit sem csak a múlt feletti borongás ihleti, amikor írásaival fölkeresi a húszas évek első felében Fenyves Ferenc *Bácsmegyei Naplóját*, ugyanígy Botkát sem pusztán a filológus gyűjtő s rendszerező szenvedélye ihleti Kosztolányi e lapban megjelent publikációjának a feldolgozásában. Főntebb már emlegettünk bizonyos gondolati párhuzamosságot kettejük irodalmi törekvései között, de bízást beszélhetünk a történelmi szituációk hasonlóságáról is, ami az első s a második világháború között állapítható meg. Ez pedig jóval nagyobb súllyal esik a latba, mint a szülőváros azonossága, vagy az, hogy a vesztes világháború után mindkettőjüknek a magyar főváros az életterük. Ez a gondolati, történelmi, írói szándékban megnyilvánuló párhuzamosság abban is kifejezést nyer, hogy a *Bácsmegyei Napló* hasábjain valósul meg. Igaz ugyan, hogy Kosztolányi számára a lap a húszas években még az ő jelenének „kultúraépítő tényezője”, a szaktudomány művelője, Botka viszont inkább az irodalomtörténész szempontjából teszi mérlegre Kosztolányinak a lapban kifejtett irodalmi ténykedését az utókor tapasztalatait is érvényesítve a lap értékelésekor. Arra mutat rá, hogy a *Bácsmegyei Napló*nak „nemcsak a külső, adminisztratív megkötöttségek miatt nehéz a helyzete – szellemileg is egy gyökeresen megváltozott légkörben kellett megtalálnia a helyét. Az egykori centrumtól, Budapesttől elszakadva, perifériára és kisebbségbe szorultan kellett nemcsak a hiteles hírszolgáltatást elvégeznie, hanem egy új, bizonyos mértékig önálló kultúra kialakításában is részt kellett vállalnia. Úgy, hogy az új kultúrát egyértelműen a bácskai humuszban gyökereztesse, de közben a magyarság egészétől, illetve az »anyaországtól« és a szélesebb nagyvilágtól se szakadjon el”.

Botka teljesen tisztában van azzal, hogy nem ismeretlen remekművet fedezett fel, s hogy gyűjteménye Kosztolányit nem legmagasabb művészi szintjén s nem is legjobb írói teljesítményeivel prezentálja. Rámutat pl., hogy életkörülményei nemegyszer arra kényszerítették, hogy a „kelen-dőség”, az „olvasmányosság” szempontja kerekedjen felül a *Tere-fere* sorozatban, ennek ellenére Kosztolányi művészi vénája mégis győztesen kerül ki az író efféle belső küzdelméből. „A szellemes csattanókkal és íróniával színezett történeteket írójuk rendszeres tárcái, versei és az *Édes*

Anna fogalmazása közben »kente le« - az írások alkalmoszerűsége ellenére - zseniálisan.” Más helyen pedig arról számol be, hogy neki magának is nemegyszer gondot okozott az író tárgyválasztásának a köznapisága. „Sok töprengést okozott a jegyzetelés kérdése. Értekező próza esetében természetes igényként merült volna fel, hogy minden kevésbé ismert névről, utalásról, forrásról külön jegyzetben adjunk felvilágosítást. Minthogy azonban Kosztolányi szórakoztató tárcákat írt, amelyek akár a régi adomázás modern folytatásának tekinthetők, s amelyekben a nevek és művek inkább csak egy-egy jelenség illusztrálására szolgálnak. Végül is eltekintettünk a túlmagyarazástól.” Saját, kevésbé gondos filológiai eljárásának okait felsorolva fejtegetését ezzel a minden bizonnyal túlzottan szerény minősítéssel zárja: „Kötetünk nemes szórakozás, mulattató olvasmány, bármikor kinyitható vagy abbahagyható.”

Az irodalom „műközpontú” szemlélete s az arra alapuló esztétikai értékrend hívei föltehetően megértéssel fogadják az író e kevésbé igényes prózai dolgozatainak megítélését, de a művelődéstörténész és az irodalmi múlt bűvára kénytelen más oldalról is megközelíteni a *Tere-ferében* közölt szövegeket. Ha arra gondolunk, hogy azok mikor, hol, milyen körülmények között s milyen rendeltetéssel láttak napvilágot, s hogy azokban maga az író is kénytelen volt az esztétikai szándékoktól eltekintve írásait közzétenni, számot vetve a nem pusztán „szépirói” kényszerekkel vagy elvárásokkal, akkor ismét Botkának kell igazat adnunk, amikor - mint láthattuk - a „Bácskaság” humuszából sarjadt szellemiség nyomába ered. S milyen kevesen vannak (vagyunk) ma már az olyanok, akik a húszas évek *Bácsmezei Naplójáról* tudják pl., hogy Móricz Zsigmond, Móra Ferenc, Karinthy Frigyes, Szabó Lőrinc, Krúdy Gyula, Babits Mihály, Tóth Árpád, Juhász Gyula, Benedek Marcell, Tersánszky J. Jenő, Molter Károly s még számtalan más élvonalbeli írónk *első közlésre* küldték írásaikat a lapnak, vagy pedig hogy az akkori világban 300 terjesztő, illetve elárusító juttatta el az ország minden magyarlakta területére a 10 000–12 000 példányban megjelenő lapot. Ha Botka könyve csupán arra ösztönözne bennünket, hogy betakarítsuk Babits, Móricz Zsigmond s más jeleseink a *Bácsmezei Naplóban* megjelent írásait az általa felkínált s bemutatott módszerekkel, úgy már ezzel is nagy lépést tennénk a „szülőföld-program” s más hangzatos nemzetstratégiai célok felé.

Az itt kifejtettek bátorítanak fel bennünket, hogy Botka Ferenc e jelentős munkáját Kosztolányi egy másik posztumusz könyvével vessük egybe. Azzal, amelynek az anyagát Illyés Gyula rendezte sajtó alá, ő adta a könyv címét, s ő írta Kosztolányi nyelvi kérdésekkel foglalkozó összegyűjtött cikkeinek megértő előszavát is (*Erős várunk a nyelv.* Budapest, 1940). Illyés

is tisztában volt azzal, hogy Kosztolányinak „új nyelvészeti felfedezése nem volt: a törvényt vitte diadalra”. S amit ehhez még hozzáfűz, az érvényes „Botka Kosztolányijára” is: „Ő fejezte be – kellő rostálással – Kazinczy tervét; tanítói hatása óriási, a legújabb írói nemzedéket ő nevelte igényességre.”

Harkai Vass Éva

A lét esztétista megragadása

Gergye László: *Az arckép mágiája. A magyar művészetregény a XIX. és a XX. század fordulóján.* Universitas Kiadó, Budapest, 2004

Az utóbbi bő évtized magyar könyvkiadása és recepciója nem egy példát kínál a XIX. és XX. század fordulójának magyar irodalma iránt fel erősödött érdeklődésre. A jelzett időszakban több Csáth-kötet látott napvilágot, Nagy Attila Kristóf Komjáthy Jenő költészetéről írt monográfiát (*Szellemi bonctan. Komjáthy Jenő költészetének hatástörténeti elemzése*, 1992), Pozsvai Györgyi Asbóth János *Álmok álmodója* című regényét olvasta újra (*Visszanéző tükörben. Az Álmok álmodója ezredvégi olvasata*, 1998), Szajbély Mihály nem véletlenül merítette a többek között Vajda Jánost, Asbóth Jánost, Cholnoky Viktort és Csáth Gézáat célba vevő tanulmánykötetének címét Asbóth említett regényének címéből (*Álmok álmodói*, 1997), fiatal irodalomtörténészek kutatásai a két Cholnoky, Harsányi Kálmán, Lovik Károly, Szini Gyula, Toldy István, Petelei István, Mikszáth Kálmán, Ambrus Zoltán és Péterfy Jenő műveire és életművük egy-egy vonulatára irányultak (*A kánon peremén. Az irodalmi modernség alakváltozatai a XIX-XX. század fordulójának magyar prózájában.* Szerk. Eisemann György, 1998) stb. Időben e recepció sor elé kívánczik még két, a későbbi irodalomtörténeti vizsgálódások során gyakran felemlített és idézett alapl mű: Bodnár Györgynek *A „mese” lélekvándorlása (A modern magyar elbeszélés születése)* című, 1988-ban megjelent kötete, valamint Bori Imrének a magyar irodalmi modernség kezdeti szakaszait a későmodernség időbeli pozíciójából újraolvasó két kötete (*A magyar irodalom modern irányai I.*, 1985 és *II.*, 1989).